

*énekeltsenek; hogy egy vértelen irredentizmust teremtsenek; hogy a népkönyvtárak katalógusát cenzúrázzák, hogy a naptárak és a hivatalos kiadványok szellemét kézben tartsák, és olyan Corvinákat termeljenek, amit a Hivatalos kíván.”*

## Peragovics Ferenc: Trianon előzménye és utóélete

### *Elvi és szemléleti megfontolások*

Komoróczy Géza egyik munkájában<sup>2</sup> kétféle történetírást különböztet meg. Az egyik az adott közösség összetartását, fennmaradását szolgálja, elevenen tartja a hagyományokat, akár nemes illúziókat is táplál. Ezt nevezi lelkesítő történetírásnak. A másik a kritikai történetírás, amely a tisztánlátást segíti, úgy tartja, hogy a tiszta helyzettudat a kohézióknak is hatékonyabb eszköze, mint a régiségbe vesző, hamis képzetek megőrzése.

Gimnáziumi történelemtanárként azt mondhatom, hogy mind a két szempontot igyekszem szem előtt tartani. Csak hűvös ésszel, szenvedély nélkül nem lehet tanítani.

A nemes illúzióknak nevezett szenvedélyek és törekvések fenntartása Trianonnal kapcsolatban azonban véleményem szerint életveszélyes a magyar nemzeti közösség számára. Ezért amikor tavaly egyik kollegám javaslatára Trianon-megemlékezést tartottak az iskolánkban, és ennek véleményezésére (úgy is, mint munkaközösség-vezetőt) behívott az igazgatóm, a válaszom kategorikus nem volt. A kolléga hivatkozott arra, hogy mentes lesz minden politikai izgatástól. Igazgatónkra gyakorolt hatásom kevésnek bizonyult, lezajlott a kis Trianon-gyászünnep – nem mellékesen, természetesen, nem tudott mentes lenni irredenta felhangoktól. Kíváncsian várom, hogy az idei, 90. évfordulón lesz-e emlékezés. Trianon tehát gyúanyag a kezünkben. A nacionalizmus olyan lángjai csaphatnak fel belőle, amelyek egész térségünk stabilitását veszélyeztethetik.

Az illúzió táplálása, hogy tudniillik módosítható a béke, akár csak részben is, hamis. Az európai és a világpolitika „környülállása” nem kedvez. Sírjunk? Keressük és találjuk meg a bűnbakot, az árulót, a nemzet sírba döntőit? Írjunk levelet Vidinből, és nevezzük meg a bűnöst? Nem tehetjük, mert véleményünk szerint ez rossz, aránytévészto és a közös felelősséget hátrító magatartás, illetve szemlélet.

Közelebbről szólva a magam tanári gyakorlatáról annyit mondhatok, hogy nem tehetek mást, csak az arany középutat kereshetem. Megpróbálom az összes, a demokratikus opciókn belül még értelmezhető álláspontot empátiával

<sup>2</sup> Komoróczy Géza: *Holocaust (A pernye beleég a bőrünkbe)*. Osiris, Budapest, 2000. 162.

fogadni. Diákjaim kérdéseire, még ha naivnak, irreálisnak tűnnek is, a maximális komolysággal és a tölem telhető szakszerűséggel válaszolok.

A Trianonhoz vezető úton – és ezt csak kronológiailag értem, mert az is vitatéma lehet, hogy fatalitás volt-e – szükséges a **nemzetiségi kérdés** bemutatása, azoknak a hibáknak, hiányosságoknak a föltárása, ami már eleve a magyar politikai elit ellen hangolta a nemzetiségek vezetőit. Vezérgondolatnak mégis azt tartom, 1867-től nem egyenes út vezet a történelmi Magyarország széteséséhez. Működnek a centripetális és a centrifugális erők. (Jászi Oszkár e logika mentén vizsgálja korszakos monográfiájában az egész Habsburg Birodalom szétesését.<sup>3</sup>) A háborúig egyértelműen az összetartó erők vannak túlsúlyban, és csak a háború rendkívüli terhei röpitik szét az egész rendszert. Ebből következően lehet a durvább magyarosító törekvéseket kritizálni, pl. a Lex Apponyit vagy Csernovát, de ezek is csak egy múló rosszullét jelei lettek volna, ha nincs háború, ha nem omlik össze az állam, ha nem rongyolódik le a nemzet – egészen a Rongyos Gárdáig...

Az **őszirózsás forradalom** elemzésekor már megkerülhetetlenné válik annak a kérdésnek a boncolgatása, hogy – Bibóval szólva – a szabadság előrehaladása vajon mennyire ütközik a nemzet érdekével, ki tud-e alakulni olyan, 1848/49-hez hasonló érdekegyesítés, ami a nemzeti erők koncentrációját és hatékonyabb működését eredményezi. Szögezzük le, miért: a területi integritás vagy legalábbis a területi és ezzel a magyar etnikai károk mérséklése érdekében. Rosszul játszottak Károlyi Mihályék 1918/19 fordulóján? Ormos Mária mondta egy tévébeszélgetésben, nem is olyan régen, hogy ha a Manchester United és a Zalaegerszeg kerül össze, akkor világos, hogy mi lesz a végeredmény. De nem mindegy, hogyan játszik az Egerszeg. És hozzáfűzte: 1918/19-ben rosszul játszott. Nemes volt a program, de az adott körülmények között illuzórikus. A Kárpát-medence földrajzi helyzete sem tette lehetővé, hogy egy Musztafa Kemál típusú nemzeti védmozgalom ellenálljon a frissen alakult államok túlzó törekvéseinek. A török helyzet elemzése és összevetése a magyarral (a politikai, gazdasági, társadalmi, kulturális tradíciók jelentős eltérése ellenére) véleményem szerint sok tanulságot tartalmaz. Törökországban a nemzeti ügy sikerre vitele vagy legalábbis az elszenvedett területi csonkítások elviselhető szintre hozása nem mellékesen megalapozott egy eredményes politikai forradalmat is, amelynek eredményeképpen – sok áldozat árán ugyan, de mégiscsak – létrejön a világban az első, nyugati típusú polgári állam az iszlám kultúrkörben. Magyarországon egy károkat mérsékelni tudó politikai vezetés a hatalmat is megtarthatta volna, és polgári demokratikus társadalmi programja (a szabadságjogok kiterjesztése, földosztás) is vonzóbbá vált volna a nép körében.

<sup>3</sup> Jászi Oszkár: *A Habsburg-birodalom felbomlása*. Gondolat, Budapest, 1983

Még a modern kori forradalomnál is problematikusabb Trianon és a **Tanácsköztársaság** kapcsolata. Legalábbis a magyar köztudatban. A kommün sok vezetőjének származását és kommunista eszményeit vádolják a trianoni szigorúságért. Az identitás kérdését viszonylag elegánsan elháríthatjuk, mondván, hogy saját öntudata szerint Kun Béla nem zsidó, hanem kommunista világforradalmár. És számos, zsidó felmenőkkel rendelkező magyar tőkésnek egyáltalán nem lehetett ínyére a magántulajdon eltörlésére irányuló program. Azt az ellentmondást sem tudjuk feloldani az órán, hogy éppenséggel a kommünnek volt elég ereje és politikai akarata a honvédő felszabadító háború megindításához, ugyanis, mint tudjuk, Kun Béláékat nem a történelmi Magyarország védelme vezérelte, hanem a proletár internacionalizmus jegyében indult az északi hadjárat. Gyakorta ezeknek az érveknek a hangsúlyozása, az ezzel kapcsolatos szövegek filológiai alapossggal elvégzett elemzése, ütköztetése mit sem ér. Mint a falra hányt borsó.

Ez azonban már véleményem szerint inkább a mai politika felelőssége. Azért ugyanis, mert az ádáz politikai küzdelmet olyan mértékben felerősíti, oly mértékben a vakhit és élet-halál harc kérdésévé teszi a történelemlátást, amivel szemben mi, az érvekre alapozó, higgasztó tudományosság képviselői szinte tehetetlenek vagyunk. Kovács András szociológus nemrég egy *ÉS*-ben megjelent interjúban (2009. augusztus 14.) a holokauszttal kapcsolatban említette, de szerintem Trianonra is igaz: „*a történelmi emlékezet a politika prédájává lett*”.

Hangsúlyozni szeretném, hogy demokráciában **a történelem mondásának pluralizmusában hiszek**. Tehát ezeknek a kérdéseknek eltérő – de nem egymást kioltó – narratívái megélnék/megélhetnek a piacon. Az órán bele tudok bújni a nemzeti konzervatív, a polgári radikális, a szociáldemokrata szerepébe, de az északi hadjáratban csillagos sapkában harcoló vöröskatona is lehetek. Ezek hitelesen alakítható szerepek; hogy hol a határ, azt kollégáimnak nem kell magyaráznom.

### *Gyakorlati munka az órán*

Maximum két óránál több időt nem fordíthatunk a kérdéskör elemzésére. Az előzmények jó részét más anyagrészekkel kapcsolatban már megtárgyaltuk, tehát a magyar nemzetiségi politika értékelése már megtörtént. **Kossuth Kasszandra-levelének** elemzése kapcsán viszont el lehet indítani egy beszélgetést arról, hogy mennyire lehetett látni a szétesést, mennyire volt belekódolva a magyar történelembe. Tekintható-e fatalitásnak, ami Trianonban bekövetkezett? **Gyűjtőmunkával** jobb csoportokban összeszedhetjük azokat a tényezőket, jelenségeket, amelyek **feszítik a Monarchia kereteit, és az összetartást erősítő tendenciákat**. A háború mely faktorokat fogja erősíteni?

Az 1918/19-es forradalmak külpolitikai elképzeléseit természetesen sorra kell venni, az abban bekövetkező irányváltásokat, reményeket, illúziókat, kényszerpályákat láttatni kell a diákokkal. Mindez jól illusztrálható **Wilson, Károlyi, Jászi, Kun, Apponyi és az utódállamok vezető politikusainak szövegeivel.**

A **külső tényezők számbavétele** nem azért fontos, hogy a magyar politikai osztály felelősségét csökkentjük, hanem hogy reálistan láttassuk azt a nemzetközi viszonyrendszert, amelyben a háború végén élre sodródott új és tapasztalatlan magyar politikai elitnek működnie kellett. Kiemelendő a Monarchia megszűnő kiegyenlítő-ellensúlyozó funkciója. A **győztesek céljait, a párizsi békekonferencia hangulatát, a béke jellegét** nagyszerűen illusztrálhatjuk Bibó István egy-két idevágó, frappáns idézetével (pl. a paktált helyett diktált békéről, a békerendszer sárkányfogvetés jellegéről).

**Térképmunka:** Teleki Pál vörös térképének és más korabeli térképek segítségével ismertessük az utódállamok elképzeléseit, kövessük a határ- vagy demarkációs vonalak mozgását, és rögzítsük a megvalósult helyzetet. Óhatatlanul fölvetődnek majd a kérdések: hol, hogyan és mennyiben lehetett volna igazságosabb a határ? Melyek voltak a **döntő szempontok a határok meghúzásánál?** A meglévő **tévhit**ek (Ipoly, Ronyva hajózhatósága) elosztatására kiválóan felhasználhatjuk Ablonczy Balázs *Trianon-legendák* című írását<sup>4</sup>. Esztergomban élek és dolgozom, ezért külön helytörténeti relevanciája is van a határhúzásnak magyar és szlovák/csehszlovák viszonylatban<sup>5</sup>. Az Ipoly–Garam menti területek gerillaharcait megismertethetjük a szervező, a Hont megyei Bajtán született, kiváló tollú Drozdy Győző emlékiratai<sup>6</sup> alapján. Érdeemes szlovák történelmi véleményt is elolvastatni a tanulókkal, hogyan néz ki mindez a másik oldalról.<sup>7</sup> Mindez megvalósítható a magyar–román, magyar–délsláv, magyar–osztrák viszonylatban is. A helytörténetírás egyébként is reneszánszát éli, rengeteg kismonográfia születik manapság a kistérségek mikrotörténelméről. Tehát érdemes ráközelíteni a lokális helyzetre, hiszen nemcsak Sátoraljaújhelyen, Balassagyarmaton, a baranyai háromszögben vagy Sopronban, hanem a trianoni határmentének szinte mindenütt megvannak a sajátos és érdekes történetei. Mindezt persze nem gondolnám, hogy az irredenta érzések fölkeltésére kellene felhasználni a jelenben, de úgy sem közelíthetjük meg a témát, mintha a terü-

<sup>4</sup> In: Romsics Ignác (szerk.): *Mítoszok, legendák, tévhit*ek a 20. századi magyar történelemről. Osiris, Budapest, 2002

<sup>5</sup> A magyar–szlovák közös múltról nagyon jól használható: István Kollai (szerk.): *Meghasadt múlt. Fejezetek a szlovákok és a magyarok történelméből*. Terra Cognita Alapítvány, Budapest, 2008

<sup>6</sup> *Elvett illúziók. Drozdy Győző emlékiratai*. Kossuth Kiadó – Zala Megyei Levéltár, Budapest, 2007

<sup>7</sup> Jól felhasználható ehhez: Dusan Kovac: *Szlovákia története*. Kalligram, Pozsony, 2001

leti kérdés teljesen indifferens (lett) volna. Szűk, de talán járható mezsgyén eljuthatunk a határok légiesítésének remélhetően – Komoróczyhoz visszatérve – nemes illúziójához, az esetleg már létező kistérségi eu-s együttműködés gondolatához. Esztergomban példamutatóan jól működik az Ister–Granum Eurorégió, a volt Esztergom és részben Hont vármegyékre kiterjedően.

A **soproni népszavazás** esetét külön górcső alá vehetjük, ismertette az előzményeket, a referendum kicsikarásához vezető utat, nemzetközi párhuzamokat vonhatunk (pl. a karintiai eseményekkel), foglalkozhatunk a félkatonai szervezetek szerepével.

Fakultációs csoportokkal **filmeket nézhetünk** és elemezhetünk. Gondolok a Szakály István írta és rendezte *A Trianon-szindrómára* és Koltai Gábor *Trianon* című alkotására. A filmek túl hosszúak és bonyolultak, ezért inkább csak részletek bemutatására és megbeszélésére szorítkozhatunk. Össze is hasonlíthatjuk a két film nézőpontját, módszereit, sugalmazásait.

Trianon utóéletét a Horthy-korban sokféleképpen megközelíthetjük. A magyar külpolitika konstans tételét, a **revízió** igényét a korszakban nem nehéz megérteni. A részleges vagy teljes revízió változékony intenzitású felszínen tartása átvezet már az új háború korába... A jogos sérelem orvoslásának igénye mellett térjünk ki a Trianon-kérdés belpolitikai, társadalmi összefüggéseire, vetületeire. **Plakátok, köztéri szobrok, irodalmi alkotások, az ünnepek rítusainak** elemzése segítenek a kérdések feldolgozásában.

Az általunk tanított csoportokban egészen bizonyos, hogy vannak olyan gyerekek, akiknek a családját valamilyen módon (menekülés, vagonlakás) érintette a trianoni béke. A **személyes élettörténetek** felidézésével tehetjük teljessé a kialakított képet.

## Összegzés

Térségünk szétesésével a **nemzetállamiság irányába** történtek lépések, még akkor is, ha mi, magyarok szeretjük hangsúlyozni az utódállamok soknemzetiségű mivoltát. Mégis, kétségtelen tény, hogy a **nemzeti kisebbségben élők száma csökkent** az első világháború végi rendezéssel. Az új helyzetnek Magyarország természetesen kárvallottja volt és nem kedvezményezettje. A nemzetállami logika ma is működik, gondoljunk csak Csehszlovákia közelmúltbeli békés szétválására vagy Jugoszlávia véres háborúkkal zajló szétesésére. A nemzetállamiság eufóriáját átélő új államok azonnal megtapasztalják egy **szupranacionális közeg** vonzását is. Ez az Európai Unió. Koszovóban euróval fizetnek.

A történelemórán nem szabad megfeledkeznünk a trianoni trauma **maig működő hatásairól**. Ilyen értelemben Trianon a jelenhez tartozik. Hamis ábrándképek festésétől azonban óvakodjunk. Történelemtanításunk egyik fő

célkitűzése ma nem lehet más, mint hogy javítsuk a Trianonban mélypontra csúszott viszonyt a szomszéd államokkal, a konfliktusos kapcsolatot megpróbáljuk együttműködővé alakítani. A kooperáció, az egymásrataltság tudatának erősítéséhez nem éppen a szétválás kora kínálja a legtöbb alkalmat, ezért van szükség a pontos történelmi elemzésre és a higgadt tanári tálalásra.

## VITA

**Zeidler Miklós** külön kiemelte, hogy a trianoni békeszerződésre a magyar társadalom a gyász gesztusaival reagált. A magyar béke delegáció tevékenységének elemzését – Salamon Konrád előadásához kapcsolódva – fontos szempontnak nevezte, ugyanakkor hangsúlyozta, hogy a misszió bármilyen remény nélkül utazott ki. Bármilyen furcsán hangzik, az eredeti területi követelésekhez képest Magyarország még tulajdonképpen jól is járt a béketárgyalások alatt, hisz a formálódó kisantant 20-30 ezer km<sup>2</sup>-rel többet kívánt elcsatolni, mint amit a végül aláírt békeokmány tartalmazott. Trianon után a magyar közgondolkodás egyszerre fordult a győztes nagyhatalmak és a nemzetiségek ellen. Már a 19. században is jellemezte a közvéleményt a hódoltság korából eredeztethető, „Magyarország a kereszténység védőbástyája” toposz, amiből 1920 után a nagyhatalmakkal szembeni sértettség, a nemzetiségekkel szemben pedig ellenséges attitűd származott. Trianon alapvetően járult hozzá a Horthy-korszakban a magyar nemzetkép megváltozásához. Magyarországot a trianoni béke után a vereség, a gyász hangulata jellemezte, amely a versailles-i rendszerbe való betagozódás stratégiájához vezetett.

Az utóbbit 1927-ben váltotta fel a kezdeményező, aktív külpolitika doktrínája. A Trianon-historiográfiából egyfajta kettős közgondolkodás képe rajzolódik ki, hiszen az észérvekkel megmagyarázhatatlan vereségre „bűnösöket” kellett találni. Az utóbbi években (nagyjából az 1960-as évektől kezdődő, majd erősödő tendencia jeleként) azonban mindemellett a szakmai viták, érvelések előtérbe kerülésének is tanúi lehetünk. Nem szabad elfelejteni, hogy a történész munkája önálló és szigorú követelményekkel bíró „szakma”, sokakból pedig hiányzik a szakember felkészültsége. Számos új kutatás gazdagítja és árnyalja a képet, Zeidler példaként hozta fel, hogy egy tanulmányból kiderül: a sokat emlegetett csernovai sortűzet végrehajtó csendőrök között is sokan szlovák származásúak voltak, ami elemzésre méltó szempont akkor is, ha származásuktól függetlenül a magyar állam rendfenntartó szerepét képviselték.

**Lőrinc László** Dupcsik Csaba és Repárszky Ildikó előadása kapcsán azt vetette fel, hogy érdemes lenne a könyvekben és történelemórán nemcsak az antant terveiről, hanem a központi hatalmak háborús terveiről is térképet kö-